

Kriza: ekonomska, politična ali moralna?

✍ Bernard Brščič

Slovenija sodi v skupino držav, ki jo je gospodarska kriza najbolj prizadela. Bruto domači proizvod (BDP) se je samo v letu 2009 zmanjšal za 8,2 %, v industriji smo v zadnjih štirih letih izgubili 80.000 delovnih mest, v primerjavi z letom 2008 je 60.000 več naših državljanov brez dela. Javni dolg je v istem obdobju narasel z 22,9 % na 51 % BDP, država se je zadolžila za skorajda 9 milijard evrov. Učinek tega razbrzdanega zadolževanja pa je nikakršen, v državi se širita revščina in beda, Slovenija je postala država brezupa.

Še leta 2008 slika naše domovine ni bila tako mrakobna, končevalo se je petnajstletno obdobje rasti, ko je Slovenija po izstopu iz poosamosvojitvene recesije kar petnajst let beležila v povprečju 4,2-odstotno letno stopnjo rasti BDP. Brezposelnost je bila zgodovinsko najnižja z zgolj 60.000 iskalci zaposlitve. Ti ugodni makroekonomski podatki so bili spremljani tudi s pozitivnimi socialnimi kazalci, življenjska raven se je po osamosvojitvi pomembno izboljšala. Kazalo je, da je Slovenija na pravi poti, poti v družbo blaginje. Nastop gospodarske krize konec leta 2008 je to videnje Slovenije kot zgodbe o uspehu postavil na laž. Sledila so leta razočaranosti, soočenje z dejstvom, da smo postali stagnantna družba, evropski bolnik. Zastavlja se vprašanje, kako pojasniti ta slovenski zdrs v stagnacijo. Poenostavljene interpretacije

krivdo primarno pripisujejo zunanjim vzrokom, pojavnosti globalne finančne krize, vendar pa puščajo notranje vzroke, tj. slabo izveden proces družbenih sprememb. Naj se na kratko spoprimem z obema.

Globalna finančna kriza in Slovenija

Trenutna svetovna gospodarska kriza je brez dvoma najhujša po veliki depresiji 1929–1933, tako po jedkosti kot amplitudi poslovnega cikla. Da posledice niso hujše, lahko pripišemo zgolj razmeroma preudarnemu ukrepanju ekonomske politike. Keynesiansko naravnani ekonomisti krizo pripisujejo izpadu agregatnega povpraševanja. Potrošniki naj bi z nastopom krize zmanjšali svoje potrošne nakupe, podjetja pa investicijske izdatke. Ker poleg državnih izdatkov in izvoza to tvori hrbtenico agregatnega povpraševanja,

naj bi upad obeh kategorij povzročil upad gospodarske aktivnosti. Če je keynesianska anamneza pravilna, je terapija razmeroma preprosta. Če zasebniki nočejo trošiti, naj to namesto njih počne država. Pot v lepšo prihodnost je v takšnem pojmovnem svetu tlakovana z večjo državno porabo. Ob nastopu krize se je večina držav resnično poslužila keynesianskega instrumentarija, a večja državna potrošnja oziroma stimulacijski paketi niso obrodili sadov. So pa povzročili izjemno porast zadolženosti držav. Ravno ta zadolženost pa je botrovala drugemu valu krize, začevši z grško krizo leta 2010, ki so se ji kmalu pridružile druge periferne države iz skupine PIIGSS. Mednje z zadnjim pridanim S sodi tudi Slovenija.

Trdim, da sta opisani keynesianska anamneza in terapija napačni. Nastanek trenutne krize ni posledica imaginarnega izpada povpraševanja,

Foto: Marko Hrovat

ampak so podobno kot pri veliki depresiji 1929–1933 v ozadju monetarni dejavniki. Centralne banke so vse od poka t. i. 'dot-com balona' leta 2001 vodile izrazito ohlapno denarno poli-

Foto: Nataša Pezdir

tiko, ki se je odražala v izjemno nizkih obrestnih merah. Tej politiki so sledile tudi poslovne banke, ki so politiko poceni denarja in lahke dostopnosti kreditov prenašale na svoje komitente, fizične osebe in podjetja. Šlo je za obdobje egiptovskih loncev mesa, ki pa se je moralo končati. Ko je v luči inflacijskih pritiskov leta 2008 prišlo do zaostritve denarne politike, se je to odrazilo v stečaju vrste podjetij in razkritju t. i. nasedlih naložb, zlasti v gradbeništvu. Zaman je moralistično iskanje krivca v enem izmed smrtnih grehov, tj. pohlepu. Pravi krivec je sprega politikov, bankirjev in menedžerjev v podjetjih, ki so vzajemno sodelovali v zlorabi denarne politike. Z umetnim zniževanjem obrestnih mer so povzročili varljiv razcvet gospodarstva.

Težava je, ker za izhod iz krize potrebujemo drugačne kreposti, vrline

samoobvladovanja, odrekanja in varčevanja. Te so odgovornim za nastanek krize tuje, zato je njihovo priseganje na preproste rešitve, kakršne ponuja keynesianizem, tj. večja državna potrošnja, razumljivo. Globalno finančno krizo je potemtakem zagrešila zablodela denarna politika. A to ne pojasnjuje v celoti slovenske krize. Slovenski finančni sistem je zaradi svoje nerazvitosti slabo vpet v globalne finančne tokove, kar bi v času finančne krize morala biti prednost in nas zavarovati pred rušilnimi učinki prenosa krize iz tujine. A kot vemo, temu ni tako. Slovenija je nadpovprečno prizadeta zaradi krize. Ta je globlja in traja dlje kot v drugih državah. Posledično moramo za znaten del posledic krize razloge poiskati pri sebi.

Pospravimo pred svojim pragom

Globalna finančna kriza je razkrila vso gnilobo slovenske države. Žal moramo po dveh desetletjih od osamosvojitve ugotoviti, da je bil naš dom ozaljšan s prav

lepo fasado, žalibog pa so temelji gnili. Pred osamosvojitvijo smo gojili visoka pričakovanja o vzpostavitvi pravne države, demokratični politični kulturi in svobodnem tržnem gospodarstvu. Leta 2012 lahko govorimo o izgubljenih iluzijah, namesto tržnega gospodarstva smo dobili tovarišijski kapitalizem, namesto pravosodja krivosodje, Pučnikove ideale demokratične politične kulture pa je zamenjala stvarnost demokracije. Leta 2012 Slovenija ni pravična družba, ni dobra družba.

“ Leta 2012 lahko govorimo o izgubljenih iluzijah, namesto tržnega gospodarstva smo dobili tovarišijski kapitalizem, namesto pravosodja krivosodje, Pučnikove ideale demokratične politične kulture pa je zamenjala stvarnost demokracije. ”

Zgrešena institucionalna preobrazba družbe ima pomembne gospodarske posledice. Trgi ne delujejo v praznini, potrebujejo jasna pravila, tako formalna kot neformalna. Z neformalnimi pravili razumemo vrednote, navade in običaje oziroma tisto, kar je zajeto v pojmu kultura. Če družba ne posvoji vsaj sedmih od desetih zapovedi, tržni mehanizem ne more zagotavljati svoje dobročudne vloge. Nevidna roka trga, ki zagotavlja udejanjanje javnega dobrega, se zlomi. In se res: v družbi, kjer vlada odurni moralni novorek, kjer sta laž in kraja najvišjih predstavnikov oblasti pojmovani zgolj kot napaka. In tisti, ki greši, si vedno zasluži drugo priložnost. V takšni zastavitvi se tržna igra hitro sprevrže v proces ekstrakcije rent namesto v ustvarjanje bogastva, posledica pa je splošna gospodarska stagnacija, ki jo pri nas doživljamo v zadnjih letih.

Vsaj tako pomembne, kot so moralne vrednote za delovanje tržnega gospodarstva, pa so formalne institucije, ustava, zakoni, tj. tisto, kar razumemo pod terminom pravna država. Nprestane kršitve sojenja v razumnem roku, neenakost pred zakonom in primeri najhujšega gospodarskega kriminala, ki bodisi ne dočakajo sodnega epiloga ali pa se končajo z oprostilnimi sodbami, napotujejo na ugotovitev, da pri nas ni pravne države. Trdim, da imamo namesto vladavine zakonov vladavino mož. Moralni razkroj in nedelovanje pravne države pa sta izjemno eksplozivna mešanica, pogubna za gospodarstvo in svobodno družbo.

Prihodnost mora biti lepša

Naj sklenem z mislijo Ivana Groharja, da mora biti prihodnost lepša. Ob vsej mrakobnosti krize postaja vendarle vse bolj očitno, da je s slovenskim razvojnim modelom nekaj strukturno narobe in da so nujne družbene spremembe. Jasno je tudi, da Slovenija ne sme v preteklost in da je treba oživiti ideale, ki smo jih dihali v času slovenske pomladi. Vprašanje je samo, kdo bo akter teh sprememb. Bomo premogli dovolj poguma za ta korak ali pa se bomo prepustili brezupu in čakanju, da bodo to za nas storili drugi? ■